

בית דין ירושלים

לדיני ממונות ולבירור יוחסין

פיטורי עובד בגלל חוסר אימון

תיק ממונות מס' 195-סא

נושא הדיון

א' הגיש לב' מכתב פיטורין מעבודתו, והודיע לו שהפיטורין יכנסו לתוקפם כעבור 30 יום, וזאת על פי סעיף 7 של חוזה העבודה ביניהם כי "כל צד יכול להביא את קשרי העבודה עפ"י חוזה זה לסיום בהודעה מוקדמת של 30 יום לצד שכנגד". א' מבקש למנוע מב' לעבוד במקום אחר בעבודה דומה במשך שנה מהפיטורין, וזאת על פי סעיף 8 בחוזה העבודה שלו, שבו נאמר: "העובד מתחייב בזאת כי במשך תקופתה של שנה מיום סיום קשרי העבודה בינו לבין החברה מכל סיבה שהיא בין ביוזמת החברה ובין ביוזמתו הוא לא יהיה רשאי לעסוק במישרין ובעקיפין כשכיר, כעצמאי, כשותף, כיועץ ובכל דרך אחרת בכל עיסוק שיש בו משום תחרות בתחומי העיסוק של החברה או לעשות שימוש בקשרים עם לקוחות של החברה שנוצרו במסגרת עבודתו שיש בהם משום תחרות עם החברה". ב' משיב שרבו הורה לו שהחוזה האוסר עליו לעסוק בעסק דומה אחרי פיטוריו אינו מחייב לפי ההלכה.

א' טוען שהנימוק לפיטורין הוא "איבוד אימון" בין ב' לבינו מפני כמה דברים שהיו בתקופה האחרונה, וציין מקרים שלדעתו הינם עילה לאיבוד אימון. ב' משיב שלא עשה שום דבר שיש בו כדי לאבד את האימון של המנהל, ומבקש לבטל את הפיטורין ולאפשר לו לעבוד במקום.

ב' תובע מא' דמי תיווך על אולם מכירות של החברה שתיווך עבור החברה. א' משיב שב' נשלח על ידו למצוא אולם מכירות עבור העסק, והחיפוש היה על חשבון שעות העבודה של ב' בעסק, ומכיון שמקבל שכר עבודה לא מגיע לו בנוסף דמי תיווך, שכך נאמר בסעיף 2.4 של החוזה ביניהם: "העובד מתחייב להקדיש את כל כישוריו, ידיעותיו, נסיונו וזמנו לעבודתו עבור החברה ולפעול כמיטב יכולתו לקידום עסקי החברה". לטענתו, סעיף זה כולל כל עבודה שיש בה כדי לקדם את עסקי החברה, ולא דוקא עבודה של איש מכירות. ולחילופין, כיון שב' התחייב בסעיף 2 כי "בתקופת עבודתו בחברה לא יהא העובד רשאי לעבוד עבור מעסיק אחר כל שהוא או להיות קשור במישרים או בעקיפין בעיסוק אחר או עסק כל שהוא אלא אם יינתן לו אישור מפורש ומראש בכתב מאת החברה לעשות כן", אם אכן לא קבל ב' את הסכמתו

לעבודה נוספת של תיווך, אסור היה לו לעשות זאת גם לא בשעות הפנאי שלו. ב' משיב שהעבודה המוגדרת שלשמה נשכר לעבודה היתה איש מכירות, כמפורש בסעיף 2.1 "העובד יעבוד בחברה כאיש מכירות ויהא אחראי לטיפול בלקוחות הבאים לבקר באולם התצוגה של החברה", ולא כללה מציאת אולם מכירות, ואת החיפוש לאולם מכירות עשה בזמנו הפרטי, לפי בקשת המעביד, ולכן מגיע לו דמי תיווך.

על חוזה העבודה שנחתם ע"י הצדדים, טוען ב' שא' מסר לו אותו לחתימה כתנאי לקבלת שכר עבודה, והוא חתם עליו מבלי שיבדוק את פרטיו רק בגלל החשש שלא יקבל את השכר.

עוד טוען ב' שא' החליט לפטרו שבועיים לפני תום שנת העבודה שלו כדי לחסוך הטבות שונות המגיעות לעובד בתום השנה. א' משיב שכבר חדשיים לפני כן אמר זאת לרבו של ב', ומסיבת אי האימוץ. וגם אם חייב לשלם לב' פיצוי על פיטוריו בעד שנת עבודתו, הרי אין זה יותר מתשלום משכורת חדשית אחת, והוא מבקש לראות בהסכמתו לתשלום החודש עד חלות הפיטורין ללא עבודה כתשלום פיצוי, שהרי החוק אינו מחייבו להודיע 30 יום מראש על הפיטורין, ורק הוא התחייב על כך, וע"כ יש לראות זאת במקום תשלום פיצוי.

בענין הבקשה של א' לאסור על ב' להכנס לעבודה בתוך שלושים יום עד חלות הפיטורין, טוען ב' שהשכר שלו מורכב משכר יסוד קבוע ועוד פרמיות עבור עסקות שהצליח לעשות בחנות, ופרמיות אלה גדלות ככל שמחזור העסקות גדל. ומכיון שלטענתו בחודש הקרוב צפוי גידול בעסקות, הוא תובע שכר עבור תקופה זו בהתאם, שאם לא כן אינו מוכן להעדר מהעבודה עד חלות הפיטורין כדי שלא להפסיד את השכר המוגדל. א' מתחייב לשלם לו שכר כפי הממוצע שהיה עד היום, ואם יוכיח שחל גידול בעסקות שהיה מגדיל את שכרו, הוא ישלם לו גם את הגידול.

בית הדין צוה בצו ביניים על ב' שלא יכנס עוד לעסק ושלא יעבוד בעבודה דומה במקום אחר עד להחלטה סופית של בית הדין.

התעורר ויכוח בין הצדדים האם בכל עבודה נוספת שהעובד התבקש לעשות אותה שאינה בכלל איש מכירות, ולא קבל עליה שכר מיוחד, האם דינו באותה עבודה כשכיר שחייב על גו"א, או שדינו כעובד חינוך שפטור מגו"א. העובד טוען שלא נשכר אלא לעבוד כאיש מכירות, והמעביד טוען שנשכר לכל תפקיד שיוטל עליו כדי לקדם את עניני החברה.

פסק דין

א. זכותו של המעביד לפטר את העובד אם התנהגותו בעסק כלפי המעביד ויתר העובדים היתה שלילית.

ב. לאחר הודעת הפיטורין 30 יום מראש כפי שהוסכם בין הצדדים, רשאי המעביד לדרוש מהעובד שלא לעבוד בעסק, אך עליו לשלם לו שכר עבור חודש זה כפועל בטל שהיא מחצית משכורתו הרגילה.

ג. כיון שהעובד לא השלים שנת עבודה מלאה לפני הפיטורין לא מניעים לו פיצויי פיטורין הנהוגים לפי החוק, אך לפני משה"ד על המעביד לפצות את העובד על פיטוריו. במקרה זה שהמעביד מוכן לשלם לעובד משכורת מלאה עבור החודש שעד חלות הפיטורין, ולא רק מחציתה כפועל בטל, יש לראות בזה כתשלום פיצוי לפני משה"ד.

ד. התחייבות העובד שלא לעבוד בעבודה דומה במקום אחר שנה לאחר פיטוריו, למרות שזו התחייבות שלילית, מחייבת אותו מכיון שתמורת התחייבות זו נתקבל לעבודה.

ה. נחלקו הדעות בבית הדין האם לפי חוזה העבודה שנחתם בין הצדדים, נשכר העובד לכל עבודה שיש בה קידום עניני העסק מלבד להיות "איש מכירות" - כמו לחפש אולם מכירות כשהיו חייבים להתפנות מהאולם הקודם - או שנשכר לשמש איש מכירות בלבד, מתוך מטרה לקדם עניני העסק, וחיפוש אולם מכירות אינו כלול במסגרת העבודה שלו. ולכל הדעות: עבודה שעשה העובד ברצון במסגרת שעות העבודה שלו בעסק, אפילו אינה בתפקיד של איש מכירות, אינו זכאי לדרוש עבורה שכר נפרד.

ו. בענין תביעת דמי התיווך על מציאת האולם החדש, מתקבלת טענת המעביד שהחיפוש נעשה עפ"י בקשת המעביד. למעשה, עפ"י האמור בסעיף זה ובסעיף הקודם, אין העובד יכול להוציא מהמוחזקים דמי תיווך על מציאת אולם המכירות.

ז. כל עבודה אחרת שאינה כלולה בשתי הקטגוריות הנ"ל, כגון סבלות, נקיון וכל כיו"ב, אם נעשתה ברצון ע"י העובד, וקבל עליה שכר עבודה רגיל, דינו כשכיר וכש"ש על הסחורה שמטפל בה בשעת העבודה. ואם לא קבל עליה שכר דינו כש"ח.

ח. מעתה, על הצדדים לנהוג בכבוד האחד ברעהו, והאמת והשלו' אהבו.

(-) שמואל חיים דומב

(-) יהושע ווייס

(-) אברהם דוב לוין, אב"ד

עיכוב החזרת חלק מהחוב ע"י הבעה"ב בגלל טענה שהעובד לוח כסף ולא החזיר

לאחר מתן פסק הדין עיכב בעה"ב סכום מסויים מתוך החוב שהיה חייב לשלם לעובד, בטענה שהעובד לוח ממנו כסף בהלוואה בע"פ וטרם החזיר. העובד טוען שאין לערב חוב זה של הלואה בחוב השכירות שבעה"ב חוייב לשלם לו.

השאלות לדיון

- א. התחייב בשעה שהתקבל לעבודה שלא לעבוד במקום אחר בעבודה דומה גם לאחר שיפסיק לעבוד אצל מעבידו, במשך תקופת צינון מסויימת, האם ההתחייבות תקפה.
- ב. מהו מקור הדין של הודעת פיטורין מוקדמת, ומה שיעורה.
- ג. האם רשאי המעביד להפסיק את עבודת העובד מיד עם מתן הודעה מוקדמת של הפיטורין ולשלם לו את שכרו בעד תקופת הזמן של ההודעה המוקדמת, וכמה עליו לשלם לו בעד זה.
- ד. האם איבוד נאמנות היא סיבה מוצדקת לפיטורין.
- ה. נשכר לעבודה מסויימת, האם רשאי בעה"ב להעבידו בעבודה אחרת.
- ו. עשה עבודה אחרת במקום העבודה שנשכר לה, האם רווחי העבודה האחרת שייכים לבעה"ב.
- ז. התחייב העובד בשעת קבלתו לעבודה על התחייבות בקשר לעבודה, מתוך חשש שאם לא יתחייב לא יקבל שכר עבודה, האם נחשב לאונס המבטל את התחייבותו.
- ח. עיכב חוב שחייב לעובד בגלל טענה של הלואה ישנה שלוחה העובד ללא שטר, האם העיכוב מותר עפ"י דין.

תשובה

א. צפד"ר כרך ג עמ' 336 מזקק ציה"ד בחיפה צראשות הגר"י רזונטל שליט"א לשאלה דומה: מי שהיה שותף בחנות עופות ודגים שמכר את חלקו לשותפו, והתחייב שלא לפתוח חנות דומה באותה פציבה. האם התחייבות לא לפתוח חנות צ'ד חנותו של חצירו מחייבת את המתחייב, או שאינה מחייבת כדין קנין דברים בעלמא. וציאור הספק: לפי הדין לא מועיל קנין אלא בהתחייבות ממונית, וכל קנין מסוג אחר הוא קנין דברים דאינו מועיל, וכדאמרינן צ"צ ג א דאם שותפין קבלו על עצמן לחלק שותפותם הוא זה כקנין דברים, וכהסבר שכתב רש"י שם: ואין חליפין קנין אלא דבר הנקנה או מכר או מתנה או שעבוד קרקעות שהקנין חל עליו או מטלטלין. וצ"ש צ"א שם כתב: קנין דברים בעלמא הוא שהחלוקה אינו דבר שיש לו גוף. ועיי סמ"ע חו"מ סי' קנז ס"ק ה שכתב: שזה קנין דברים הוא, פירוש כל קנין היינו שהקונה נותן סודרו למקנה ומקנהו לו, והמקנה מקנה לו כנגד הסודר החפץ שרונה לקנותו, והכא כשקנו מידו על החלוקה אין כאן שום דבר שיחול עליו הקנין, דהחלוקה אין בה ממש ואין הקנין חל עליה. וא"כ ה"ה במקבל עליו שלא לפתוח חנות הוא קנין דברים, דאין לקנין על מה לחול. ואף לסוברים דקנין אתן מהני, עיי' שו"ע סי' רמה סעי' א' וצ"ל, לענין קנין שלא לפתוח חנות נראה דלכל הדעות לא יועיל, דהוי

קנין בשליטה שלא לעשות, וזה הוא קנין דברים, ולא דמי לקנין אתן דיש דעה דהוי קנין טוב, משום דיש בזה חיוב ממון ליתן, משא"כ בקנין שלא לעשות. וכ"כ במהרשד"ם חו"מ סי' רעד ובמבי"ט ח"ב סי' לא ואו"ת מהר"ם מלובלין סי' קח, ועיי' בספר דברי גאונים כלל פא אות נט ופז. אולם צפרח מטה אהרן סי' יג ויד כתב דאם היה התנאי בשעת קניה או בשעת חלוקת שותפות התנאי קיים צדצרים צעלמא צלי קנין, דעל דעת כן קנו וחלקו, וכל אחד זכה בחלקו אדעתא דתנאי הנ"ל, ושז אינו יכול לחזור בו. ואף צנידון שהיה לפני ביה"ד, מכיון שהלדדים היו קודם שותפים בחנות העופות והדגים, ובשעת פירוק השותפות התנו שהלד שילא מהעסק אסור לו לפתוח חנות דומה, ג"כ נאמר דמהני ע"ז אפילו קנין דברים, דאין לריך שום קנין כלל, ומטעם שכתב צפרח מטה אהרן הנז' דאדעתא דהכי חלקו, ואדעתא דהכי שלא יפתח חנות קבל השני את הכסף שקבל, וא"כ לא לריך ע"ז קנין. אולם לפי דעת המהרשד"ם דפ"ל דאף בשותפין שחלקו והתנו תנאי בשליטה שלא לעשות אין התנאי מועיל דהוי קנין דברים, א"כ צנידון שלנו הוא זה קנין דברים, ושאלתנו תלויה במחלוקת של המהרשד"ם והפמ"א הנז'. אמנם מאחר דצגוף ההסכם נאמר תנאי זה שהשני לא יפתח חנות דומה בצפיצה הקרוצה, א"כ הכסף שהתוצע נתן לנתצע כלל לא רק עבור ערך החנות אלא גם עבור זה שימנע מלפתוח חנות, וגם על מניעתו מלפתוח חנות דומה. לפיכך אם השותף שעזב את העסק לא מקיים התחייבותו עליו להחזיר חלק מהכספים שקבל מחצירו, דצמעשיו אלו הוריד למפרע ערך החנות הקודמת, והפר התחייבותו שקיבל כספים ע"ז. ואף המהרשד"ם מודה במקרה כזה.

ואף אם לא היה מתנה, כתב צפד"ר שם דאסור לשותף הקודם לפתוח חנות דומה בצפיצה שם, וכמו שכתב בספר מולל מאש ח"ב סי' יא שנשאל באחד שמכר לחצירו מאה אוקיוס ירק כרתי והיה צערב יו"ט, והקונה קנאם על דעת למכרם על יד לצורך יו"ט, ואח"כ רוצה המוכר למכור ג"כ מאותו המין, והציא ראייה מהתוספתא דתניא מכר אמה אין המוכר יכול לשחוט את צתה באותו היום אלמא דכל שיודע שלקחה לשחיטה נאסר המוכר לשחוט אף שלא התנה, וה"כ דכוותיה. עכת"ד הפד"ר שם.

ואף צנידון דידן שבשעה שהתקבל לעבודה הותנה עמו שלא יעצוד צעסק דומה גם אם יפרוש מהעבודה עד לאחר תקופת לינון, ולולי שהיה מסכים לתנאי זה לא היה מתקבל לעבודה ולא היה מקבל את השכר ששולם לו, אם לא יקיים את התנאי עליו להחזיר חלק מהשכר שקבל ואולי את כולו. ויתכן שגם צלי תנאי עליו לעצוד תקופת לינון, וכמו שהציא הפד"ר ממואל צאש הנ"ל. אך עיי' להלן אות ז אם יש להתחייבות זו שניתנה מתוך אונס שאם לא יחתום עליה לא יקבל את שכרו, דין אונס המצטל את ההתחייבות.

ב. צמשנה צ"מ קא צ המשכיר צית לחצירו צימות הגשמים אינו יכול להוציאו מן החג ועד הפסח, צימות החמה שלושים יום. ופסק הרמב"ם שכירות פ"ו ה"ז המשכיר צית לחצירו סתם אינו יכול להוציאו עד שיודיעו שלושים יום מקודם כדי לצקש מקום ולא יהיה מושלך צדרך. וצדצרי מלכיאל ח"ג סי' קנא דן צדצר אחד שעוסק אלל חצירו צעסק צשכר לכל צצוע וצעל העסק חפץ להוציאו, ונסתפק דכיון שקבלו סתם לעסק זה אפשר שהכוונה שיהיה אללו עד שנגמר העסק. הנה לסלקו נראה שיכול, כיון שלא צדצר

עמו שזכרו עד שיוגמר העסק, וה"ז דומה לשוכר בית סתם דסגי שידיעו שלושים יום קודם, ושיעור לי יום הוא תקנת חז"ל כי לא ילא לדור על פני חוץ. וצנידון דידן לא מזינו תקנה לשלושים יום ויכול להזיאו תיכף וכו', עכ"פ צרור שיכול לסלקו בכל שצוב או בכל חדש כפי שהיה אופן שכרו, לפי שכיון שנכנס יום אחד בשצוב או בחדש י"ל שנתרלה להחזיקו עוד שצוב או חדש. אמנס בחזו"א צ"ק סי' כג כתב דשכירות פועלים אס לפי הנהוג במקום יש לורך זמן למזוא מקום לעבודה, סתמא שכרו לאותן ימים המלטרכים להשתדלות, ומיום שהודיעו שהוא חוזר לריך לקצוב ימים לחיפוש עבודה לפי ראות עיני הדיין. ועיי' פד"ר כרך ג עמ' 283 שעל המעביד לתת הודעה מוקדמת על הפיטורים, והדעת נוטה שאין הצדל יסודי צין שכירות בתים לשכירות פועלים, ודין זה כדין זה, שאס נגרס הפסד לפועל צעטיו של מעבידו שלא הודיעו מקודם על פיטוריו, על המעביד לשאת צנוק, כי צשניהס קנה המידה הוא מניעת גרימת הפסד, אגס צשכירות פועלים אס הנסיבות דורשות לתת הודעה מוקדמת לפני הפיטורים, כי לא צקלות ישיג הפועל עבודה אחרת מיד אחר הפיטורים, שעל המעביד להודיע קודם לעוצד שעומד לפני פיטורים, וצרור שאין לתת הודעה מהיום למחר. וצפד"ר כרך ד עמ' 130 כתבו שענין החוק של חיוב הודעה על פיטורין חודש קודם יש לו מקור בהלכה כדמזינו צשכירות בתים, וה"ה ומכ"ש צנישול מפרנסה שלריך להודיע שלושים יום קודם כדי שיהיה סיפק צידו לחפש לו משרה אחרת ווכן נהוג לפי חוקי העבודה, ראה ת.א. 3243157, פסקים מחזי"ס, כרך כ עמ' 261, 263. וראה עוד ע.א. 219157 עמ' 1355).

וצנידון דידן שצחווה העבודה מפורש שעל הפיטורין יש להודיע 30 יום מראש, נהג צזה צעה"צ כדין וכמנהג. וע"כ אין המעביד יכול לטעון שתשלוס עצור חודש זה ישמש צמקום תשלוס פילוויס אס אכן מגיע צזה לעוצד.

ג. קיי"ל צעה"צ חוזר צו אפי' צאמנע היום, אלא שנותן לו שכרו משלם, ועיי' רש"י צ"מ עו צ ד"ה נותן דנותן להס שכרן של כל היום משלם. וכתבו תוס' שס עט צ ד"ה כולי דאס התצטל הפועל ממלאכתו לאחר שחזר צו צעה"צ אין צעה"צ נותן לפועל צעד הזמן שלא עשה אלא שכר כפועל צטל. ופסק צשו"ת הרשב"א ח"א סי' תרמג וסי' תתקפז וצתשצות המיוחסות לרמב"ן סי' ע דאומדים כמה אדם רולא לפחות משכרו ולהיות יושב צטל ממלאכה זו והכל לפי שכר העבודה ולפי טרחא. וכ"כ צטור סי' שלג. וכתב הט"ז דשכר פועל צטל היינו חלי השכירות. אמנס צחכס שפותר שאינו רולא להתצטל, כתב צשו"ת הרשב"א ח"א סי' אלף מצ וח"צ סי' רס וח"ז סי' תקטז וצמיוחסות סי' א, והוצא צצ"י שס, שחייבים לשלם לו שכרו משלם. וכתב צח"א סי' תרמג וסי' אלף קנז דתלוי צראיית הצית דין, אס מלמד זה נהנה צלימודו יותר מהיותו צטל נותן לו שכרו משלם, ואס לא נותן לו כפועל צטל.

וכתבו פד"ר כרך ג' שס שעצור אותס הימים של ההודעה המוקדמת צהס לא עצד העוצד אלל המעביד, יש לשלם לו "דמי אצטלה" כפועל צטל לאחר שיוכיח שלא עצד כל אותו החודש.

וצנידון דידן שהעוצד מתעקש לעצוד צתקופת ההודעה המוקדמת ואינו מעוניין להתצטל, וזאת כדי לא להפסיד את הפרמיה מהלקוחות החדשים שייכנסו צשצעות הללו, נראה שלמרות רלונו לעצוד, אינו דומה

וכל המשנה ידו על התחמונה ומעצירין ליה. ועיי' שו"ת מטה יוסף ח"א חו"מ סי' ט בדבר משולח שהתנו עמו שלא יוכל לעשות שום סחורה כלל ועיקר, והוא הולך עמו ספרים שהיו לו ומכרם בדמים יקרים, ועתה טוענים המשלחים שיתחלק עמם צריח מן הספרים. והשיב שהמשולח חייב ליתן למשלחים את הריוח מהספרים, כיון שצאתו זמן שנתעסק למכור הספרים נתעכב משליחותו וציטל מאומנתו, וכיון שהמשלחים שלחו אותו בשליחותם לדפוק על דלתי נדיבים, ודאי שאין ראונם שיתעסק בענין אחר כדי שימהר יחישה מעשהו. ע"כ. ועיי' שמע אברהם סי' יט בדבר ישיבה שלקחו כורך אחד כדי לתקן הספרים ונודע להם שהוא היה עושה מלאכה זו בציתו כלילות, שאם לא יפסיק ממלאכתו כלילות אפשר להעצירו אח"כ התנו ציניהם, דבשכירות פועלים מלינו דמועיל תנאי. עיי"ש.

ואף צנידון דידן שהמעביד התנה עם העובד שלא יעבוד עבודה אחרת גם לא בשעות הפנאי שלו, הכל לפי התנאי. ובענין שכר תיווך שתובע העובד, אם אכן עשה זאת בלי הוראת והסכמת המעביד, הרי הרווחים שייכים למעביד, אך לפי טענת המעביד עלמו הוא בקש זאת מהעובדים למאז מקום לעסק, ועל חשבון שעות העבודה שלהם בעסק, ע"כ לטענתו ממ"כ לא מגיע לעובד שכר תיווך מהמעביד, כיון ששילם לו שכר עבודה רגיל. ואף שנתבאר לעיל אות ה שבעבודה שאינה בכלל איש מכירות איננה כלולה במסגרת עבודתו, וממילא עבודת התיווך לא היתה כלולה בה, מ"מ כיון שהעובד הסכים לעשות עבודה זו במקום עבודתו הרגילה, יש בכך הסכמה מכללל שאינו דורש עבור זה שכר מיוחד. וה"ה בתביעת דמי התיווך מצעל המקום. אך אם עשה זאת בשעותיו הפנויות באופן שלא גרע מעבודתו בעסק, זכותו לדרוש על כך שכר תיווך, אם כי חובת ההוכחה עליו שעשה זאת בשעותיו הפנויות.

ז. בגמ' צ"ב מח צ תלוהו וזבין זביניה זבינא, דאגב אונסיה וזוי גמר ומקנה. ובשו"ת חמדת שלמה חו"מ סי' יג נסתפק צמי שכפוחו ליתן שטר חיוב, ובענין דהוי תלוהו וזבין שקיבל הוא טובה בשביל זה, אי נימא דמהני כמו תלוהו וזבין, או אפ"ל דע"כ לא אמרינן תלוהו וזבין זביניה זבינא רק היכא דהוליא תיכף דבר מרשותו, כגון מכר או קדושי אשה או גירושין, דהמעשה נגמר תיכף, אבל היכא דכפוחו להתחייב עלמו בדבר מה, כיון שלא הוליא שום דבר מרשותו לרשות הלה, י"ל כיון דהוי אונס לא מהני. ולבסוף הביא החמדת שלמה שמלא (בהגהות מיימוניות) בתשו' מיימוניות סוף ה' שבעות [סי' ו] דכתב להדיא דתלוהו וזבין לא מהני רק היכא דהוליא דבר מרשותו, אבל היכא שנתחייב ע"י כפיה לא מהני. ע"כ.

וצנידון דידן, לכאורה, כיון שחתימת העובד על החוזה - המחייב אותו שלא לעבוד עבודה דומה במקום אחר שנה לאחר פיטוריו, ושלא לעבוד עבודה אחרת בזמן עבודתו אלל המעביד, גם לא בשעות הפנאי שלו - היה מתוך איום שאם לא יחתום לא יקבל שכר, הוי כמו תלוהו ויהיב שהאונס מצטל את החתימה, שהרי זו התחייבות בלבד ללא שהוליא מעלמו כלום, דהוי אונס המצטל את ההתחייבות (ועיי' להלן בדברי ידי"ע הדיין הגר"י ווייס שליט"א שחלק עלי בזה בדברי טעם). אמנם כבר נתבאר שבשכירות פועלים מלינו דמועיל תנאי, והכל לפי מה שהתנו.

ח. קיי"ל כרצ נחמן צ"ק כח א דעביד אינש דינא לנפשיה. וכתב הרא"ש שם דוקא חס בא לגזול ממנו או שראה חפץ שלו בידו, אבל למשכנו בשביל חוב שחייב לו לית ליה רשותא. וכ"פ הרמב"ם מלוה ולוה פ"ג ושו"ע סי' לז סעי' ו. וכתב בשו"ת מהרי"ק שורש קסא הובא ברמ"א סי' ד דלא מיקרי עביד דינא לנפשיה אלא צמזיק לחצירו, אבל בתפיסה בעלמא שתפוס למשכון יוכל לעשות בכל ענין ולרדת עמו לדין ועיי' ביאורו ביצועות דוד למו"ר זל"ל חו"מ סי' ה). ופסק בשער המשפט סי' ד שאם הלוה כופר לו בחובו רשות בידו למשכנו שלא בעדים כדי שיהיה נאמן על חובו במיגו שלא תפס. אמנם בקל"ח סי' לז ס"ק ב כתב דלא שפיר עבדי אותן המערימין על דברי תורה וקודם בואם לדין תופסין מיד הצע"ד איזה חפץ כדי שיהיה לו מיגו להאמינו וכו', ומשום הפסד ממון לא שרי לעבור על דברי תורה, והמקום ימלא חסרון כים במקום מלוה ויד לא ישלח לעבור על דברי תורה. ובסי' ד ס"ק א כתב בקל"ח צ"ח מהרש"ל ביש"ש צ"ק פ"ג סי' ה שכל שיש בידו משכון או פקדון יכול לעכבו אפילו לכתחילה כנגד חובו של חצירו או גזילתו, שזה לא נקרא עביד אינש דינא לנפשיה, שהרי לא תפס מחצירו אלא עיכב את שלו בשב ואל תעשה. אלא שמדברי הזוהר פ' במדבר מבואר שהוא איסור גמור, ויש לזה פנים גם עפ"י גגלה והיא שיטת הריטב"א פ' הכותב שכל שבא ליד נפקד לריך למיעבד השצה מעלייתא, ועיי' ש"ך סי' נח ס"ק ט, לכן בעל נפש ירחק מזה. עכ"ל. ועיי' חכמת שלמה לשו"ע שם שבגמ' שבת קמח ב מפורש שהוא היתר גמור, ומיהו אפשר שאם בא לידו בתורת פקדון ממש גרע טפי, ושאיני התם שמתחילה לא נתכוין לשם פקדון כלל. ועיי' אמרי בינה חו"מ סי' י.

ובנידון דידן שעיכב חלק מהחוב שנתחייב לשלם לעובד עבד הלוואה בע"פ שלוה ממנו העובד, יכול לטעון שעשה דין לעלמו כדי שתהיה לו טענה נגד העובד, שצכה"ג עביד אינש דינא לנפשיה, וכמו שכתב התומים סי' יב ס"ק ה דמי שידע שיש לו מלוה ישנה על חצירו רק שאין לו צירור וחצירו תובע אותו וידע כשיטעון צבי"ד שיש לו מלוה ישנה אללו דלא יהיה נאמן, יכול לעשות טנדקאות ותחבולות לייגע חצירו עד שיתפטר עמו ולהליל שלו במקל, ואין כאן עוול, דקמי שמיא גליא ודברים מסורים ללב וכו'.

אברהם דוב לוי.

ב

בנידון אחד שהתקבל לעבודה בתנאי שיתחייב לא לעבוד במקום אחר בעבודה דומה גם לאחר שיפסיק לעבוד אלל מעבדו במשך תקופה מסויימת, האם ההתחייבות תקפה או לא.

הנה בשו"ת חת"ם יו"ד סי' ט דן בדומה לזה באחד שנתן "כתב קבלה" לשחיטה ובתנאי שלא ישחוט בעירו, האם חייב לקיים התנאי. וכתב שם החת"ם ז"ל: מ"מ חייב תנאי שע"מ כן נתן לו "כתב קבלה" והרי הוא עובר בלאו דלא תעשוק שכר עני ואביון, שזה מכלל פעולתו של ר' חיים שלא יפסיק חיותו, וא"כ צי"ד מחוייבין לכופו לקיים התנאי. וביאור דבריו נראה דהתנאי שהתנה שלא ישחוט בעירו הוה תשלום תמורת נתינת ה"כתב קבלה", ולכן אם ישחוט בעירו הרי עובר בלאו תעשוק וכו'. ועיי' בשו"ת חסד

לאברהם יו"ד סי' סט מש"כ תש"ו לחת"ס ודן בדבריו וז"ל: עוד ראיתי להדרי"ג שכתב דבלא"ה אסור לרי' דוד לשחוט במקומו של ר' חיים, שהוא בכלל שכר שכיר דבשזיל פעולתו שלימדו ונתן לו כתב תעודה התחייב א"ע דלא למיפסק חיותיה וכו' דזה הוי שכר הראוי, דאטו באופטני עסקינן שילמדהו למיפסק חיותיה. רואה אני כי הד"ג דימה כי בתחילה טרם שלימדו הצטיחו שלא למיפסק חיותיה. אבל לא כן הוא, שבתחילה לא דבר מזה, רק אחר שלימדו לא רצה ליתן כתב תעודה עד שיתן לו כתוב דלא למיפסק חיותיה, וזוה אין מקום לדון משום שכירות דאסור ליטול שכר ע"ז, וכבר ערער הרש"ל על מה שהרצ' נוטל שכר מזה שנותן לו קבלה, וכי' דהוה כנוטל שכר להעיד דעדומו בטלה וכו'. ועכ"פ דברי הד"ג בזה מתקיימים שחלילה לו לקפח פרנסת חבירו מדין שכירות. עכ"ל.

ומבואר מדבריו דאם התנה מתחילה טרם שלמדו ודאי דחייב לקיים תנאו מדין שכירות, וכמש"כ החת"ס, רק היכא דלא התנה קודם שלמדו רק לפני נתינת כתב הקבלה בזה רצה לדון בדברי החת"ס דלא הוה שכירות משום דאסור ליטול שכר עדות, דכתיבת כתב הקבלה לפי מש"כ הרש"ל חשיב כעדות, וכיון דאסור ליטול ע"ז שכר גם מה שהתנה לא הוה כשכירות, אבל היכא שמותר לקחת שכר, התנאי הוה מדין שכירות, והעובר על התנאי עובר בלא תעשוק וכו', וכמש"כ החת"ס.

לפי"ז צניד"ד שהמעביד התנה עם העובד בתחילה טרם קבלתו לעבודה שלא יעבוד במקום אחר בעבודה דומה גם לאחר פטוריו צמשך שנה, הרי העובד חייב עלמו שלא למיפסק חיותיה של המעביד, והוא כתשלוס תמורת קבלתו לעבודה, וא"כ חייב לקיים התנאי מדין שכר שכיר, וכמש"כ החת"ס והחסד לאברהם. ואם אינו מקיימו ועובר על התנאי עובר בלא תעשוק, וצ"ד מחוייבין לכופו לקיים תנאו.

ולפי"ז מש"כ האצ"ד שליט"א דצנידון דידן שחתימת העובד על החוזה שמחייבו לא לעבוד במקום אחר לאחר פטוריו היה מתוך איום והוה כמו תלוהו ויהיב שאין מתנתו מתנה, והאונס מצטל החתימה, כיון שהיתה כאן התחייבות בלבד בלא שהוליא מעלמו כלום, והוא עפ"י מש"כ בתשובות מיימוני שהציא החמדת שלמה, הגה לפי מה שכתב החת"ס לא הוה תלוהו ויהיב אלא תלוהו וזבין, שהרי ההתחייבות היא תשלוס תמורת קבלתו לעבודה, ותלוהו וזבין הוה זביני, וא"כ אין האונס מצטל החתימה.

ועוד נראה דצניד"ד לאו אונס מיקרי כיון דהוא אונס מדנפשיה דלא היה מי שהכריחו לתתם על החוזה ולהתקבל לעבודה אלא הוא אונס עצמו שרצה להתקבל לעבודה ולכן חתם על החוזה וההתחייבויות, וזכה"ג לאו אונס הוא. דהנה הטור סי' רה אות ו כתב וז"ל: דוקא באונס דאתי ליה מאחריני אותו מצטל המקח, אבל אונס דאתי ליה מנפשיה וכו' לא. וצ"י שם: כ"כ בעל העיטור ומקורו ממעשה דפרדיסא. ולאחר המפרשים הוה מילתא דסברא ולרוב פשיטותה אינה כתובה בתלמוד עיי"ש. וז"ע דבסי' רמז אות ט הציא דעת הר"י הלוי צמעשה צאחד שרצה לקדש אשה ואמר לו איני כשאת לך עד שתכתוב לי כל נכסיך, דהאשה לא קנתה, ולאו משום דהוה אונס, דהוה אונס מדנפשיה ולאו אונס הוה דהוה מני למיכף לינריה ולא לישא אותה, אלא משום הגלוי דעת שגילה קודם שנתן לבן. ודעת הר' חננאל דהוה אונס אף דמנפשיה הוא. וז"ע דבסי' רה סתם ולא הציא פלוגתא בזה.

ומלאתי בשעה"מ פ"י מהל' מכירה ה"א שעמד בזה ורלה לומר דבמכר לכו"ע אונם מדנפשיה לאו אונם הוא, ורק צמתנה פליגי הר"י הלוי והר"ח, עיי"ש. ועיי' בשו"ע סי' רמז וצרמ"א שם דפסקו כהר"י הלוי דלאו אונם הוא רק אונם ע"י אחריו. ועיי"ש צממ"ע ס"ק טו ובערוה"ש סעי' ו.

ולפי מש"כ דלדברי החת"ם ההתחייבות היא תשלום עבור קבלתו לעבודה, א"כ הוה תלוהו וזבין, אבל הוה אונם מדנפשיה, דהוא אונם עלמו דלא היו אחרים שהכריחו אותו לחתום על החוזה אלא הוא מרצונו חתם שרלה להתקבל לעבודה, ולדעת השעה"מ לכו"ע לאו אונם הוא. ודו"ק.

ומש"כ שכיון שחלוקים הלדדים אם הסיפא בזה לרבות כל עבודה שיש בה לקדם העסק, ולאו דוקא "איש מכירות" או כטענת העובד שאך ורק כאיש מכירות הוא חייב לקדם העסק ולא בשאר עבודות, ומכיון שיש ליישב הסתירה באופן שפירש העובד נראה שהלדק עם העובד, ע"כ תו"ד.

לכאורה יש לדון בזה, שהרי צמעי' 2.4 כתוב: "העובד מתחייב להקדיש את כל כישוריו ידיעותיו נסיונו וזמנו לעבודתו עבור החברה ולפעול כמיטב יכולתו לקידום עסקי החברה". ויש מקום להסתפק בפירוש פיסקה זו "ולפעול כמיטב יכולתו וכו'". האם זה המשך לרישא דהיינו "לעבודתו", דהיינו איש מכירות, וה"וי"ו של ולפעול יתפרש כו"ו החיבור לרישא, או שזו פיסקה נפרדת וכוונתה בכל עבודה אחרת, וזו התחייבות שניה, ואין סתירה בין הרישא לסיפא, שאלו הן שתי התחייבויות נפרדות, לשמש איש מכירות וגם מקדם עסקי החברה. וכוונת המעביד היתה כפי מה שאמר בציה"ד שגם אם יתבקש העובד לשטוף את הרישפה וכד' אם עיי' יקדם את העסק, חייב העובד לעשותו. אמנם אילו היתה עומדת על הפרק דרישה כזו אפשר שלא היינו מקבלים את פירושו של המעביד, אבל צמה שנוגע לבקשת המנהל מכל העובדים למלא אולם מכירות שאל"כ העסק ייסגר, והסכימו העובדים לחפש מקום על חשבון שעות העבודה במפעל, אפשר שזה כלול צפיסקה "ולפעול כמיטב יכולתו לקידום עסקי החברה", דללא אולם מכירות לא יוכל העסק לפעול, וכפירושו של המעביד. ולכן מספק אינו יכול לדרוש דמי תיווך עבור מה שתיווך את האולם למכירה אפילו אם עשה זאת שלא בשעות העבודה.

יהושע ווייס.